

کلیدواژه‌ها: آموزش خط دانش‌آموزان چپ‌دست،
خوش‌نویسی.

طرح مسئله

یکی از مسائل و مشکلات آموزشی معلمان و دبیران هنر خوش‌نویسی و هم‌چنین اولیا، چگونگی مواجهه با دانش‌آموزان و هنرجویان چپ‌دست است. در مورد این مسئله نظرات و نگرش‌های مشابه، متفاوت و گاه کاملاً متضاد دیده می‌شود و هنوز رهیافتی مسلط که مورد استفاده‌ی دبیران هنر و یا مدرسان خوش‌نویسی قرار گیرد، وجود ندارد. در نتیجه، این پرسش هنوز مطرح است که: چگونه به هنرجویان و دانش‌آموزان چپ‌دست، هنر خوش‌نویسی را آموزش دهیم؟ و به عبارت دیگر، چگونه می‌توان از مشکلات آموزشی در سطح کلی و با درصد احتمال کمتر، مشکلات روانی و روحی ناشی از چپ‌دستی پیش‌گیری کرد؟

این نکته از آن رو در مقدمه یادآوری می‌شود که گاه دیده شده است، دانش‌آموزان صرفاً به خاطر چپ‌دستی از هنر خوش‌نویسی فاصله می‌گیرند و با پیش‌داوری، خود را مستعد یادگیری خط نمی‌دانند. طبیعی است که رسیدن

چاپ دانش خط به آموزش دست

کاوه تیموری

خوش‌نویسی به خودی خود هنری اکتسابی است و می‌توان آن را به منتهای درجات، چه با دست راست و چه با دست چپ آموخت

به چنین شرایطی، با تفکر فردی صرف نبوده است و عوامل دیگری، از جمله نبود معلمان آگاه، متخصص و یا آشنا به آموزش چپ‌دستان، دل‌زدگی، و احساس ناتوانانی را در آن‌ها تقویت کرده است. شایان توجه است که در حال حاضر، افراد چپ‌دست بالاترین مرحله‌ی هنر خوش‌نویسی، یعنی مقام استادی را کسب کرده‌اند و به هنرآفرینی اشتغال دارند. امروزه در حوزه‌ی تعلیم و تربیت، «چپ‌دستی» موضوعی پذیرفته شده است که نه موجبات نگرانی را فراهم می‌آورد و نه کسی را در جریان آموزش و پرورش فرزندان با مشکل روبه‌رو می‌کند.

در این‌جا نیاز نداریم موضوع چپ‌دستی را از ابعاد متفاوت مطرح کنیم. تنها قصد بر این است که نکات کلیدی و لازم برای آموزش خوش‌نویسی به فرزندان چپ‌دست را جمع‌بندی و ارائه کنیم. زیرا به طور معمول، در هر کلاس دو یا سه دانش‌آموز چپ‌دست حضور دارند و که در نگاه اول، آمار قابل توجهی نیست. اما هنگامی که در یک مدرسه‌ی ۱۰ کلاسه این تعداد به ۲۵ تا ۳۰ نفر می‌رسد،

از افرادی که از نعمت دو دست محروم‌اند، با انگشتان پا خط نستعلیق را حتی تا مراحل عالی و ممتاز رسانده‌اند. دوایر معکوس «ح» و «ع» نیز خلاف حرکت طبیعی راست‌دست‌ها هستند، اما آن‌ها در اثر تمرین به خوبی از عهده‌ی نگارش این حروف بر می‌آیند. یا شاهد دیگر بر این مدعا آن است که راست‌دست‌ها در نگارش خط لاتین برخلاف حرکت طبیعی راست به چپ، از چپ آغاز می‌کنند و به راست ختم می‌کنند.

در مجموع، نوع حرکت طبیعی دست که در چپ‌دست‌ها از چپ به راست است؛ نمی‌تواند مانع یادگیری هنر ارزنده‌ی خوش‌نویسی به حساب آید. هم‌چنین در خط نستعلیق، بسیاری از حروف و کلمات از بالا آغاز می‌شوند به خط زمینه و یا پایین آن ختم می‌شوند که در این حال نیز، برای راست‌دست و چپ‌دست تفاوتی وجود ندارد. حتی برخی از چپ‌دست‌ها معتقدند که آن‌ها در نگارش از نظر زاویه‌ی دید در برخی از حروف و کلمات دارای میدان دید بیشتری هستند. با ذکر دلایل فوق به این جمع‌بندی بسنده

می‌کنیم که بین راست‌دست‌ها و چپ‌دست‌ها به لحاظ میزان آمادگی، هیچ تفاوت قابل ملاحظه‌ای وجود ندارد که به مثابه مانع قابل توجه، سد راه دانش‌آموزان و هنرجویان چپ‌دست برای یادگیری خط شود. آن‌ها بدون هیچ مشکلی می‌توانند مراحل هنر را تا منتهای درجات آن طی کنند.

مشکلات دانش‌آموزان چپ‌دست

هنگامی که با دانش‌آموزان چپ‌دست گفت‌وگو می‌کنیم، درمی‌یابیم که آن‌ها در زمان نگارش، چون از راهنمایی لازم برخوردار نبوده‌اند، با مشکل روبه‌رو شده‌اند. در این‌جا برخی از اظهارنظرهای دانش‌آموزان دوره‌ی راهنمایی را می‌آوریم که نشان می‌دهند، برای آموزش چپ‌دست‌ها هنوز دیدگاه مشخصی تثبیت نشده و تنوع راهنمایی‌های آگاهانه و یا ناآگاهانه، موجب تبعات متفاوتی شده است. این نظرات براینده گفته‌های ۲۵ تن از دانش‌آموزان پنج مدرسه‌ی راهنمایی است^۱. دانش‌آموزان چپ‌دست می‌گویند:

بدون شك معلم هنر نیازمند آن خواهد بود که روشی معین و کاربردی را در فرایند تدریس خود به کار گیرد.

مقایسه‌ی راست‌دست‌ها و چپ‌دست‌ها در هنگام نگارش خط

در خوش‌نویسی و برای مثال در خط نستعلیق، حرکت و مسیر حروف کلمات دارای هم‌خوانی با حرکت دست راست است. از جمله حروف افقی مثل حرف «ب» از سمت راست آغاز می‌شوند و متناسب با حرکت قلم راست‌دست نوشته می‌شوند. در حالی که در افراد چپ‌دست، این حرکت خلاف طبیعی دست چپ است که تمایل دارد به سمت چپ حرکت کند. اما این نکته نمی‌تواند مانع پیشرفت فرد شود، زیرا خوش‌نویسی به خودی خود هنری اکتسابی است و می‌توان آن را به منتهای درجات، چه با دست راست و چه با دست چپ آموخت. در مورد اکتسابی بودن این هنر گفته می‌شود، بعضی

■ هنگام نوشتن احساس راحتی ندارم و اصلاً قط قلم چپ را راست را نمی‌دانم که چیست.

■ دستم همیشه روی نوشته‌ها می‌ماند و با هیچ قط قلم احساس راحتی نمی‌کنم و برایم نوشتن مشکل است.

■ در موقع نوشتن مشکل ندارم ولی انگشتانم درد می‌گیرند.

■ کاغذ را خیلی کج به دست می‌گیرم، به طوری که دوستانم از من ناراحت می‌شوند. در نوشتن هم زود خسته می‌شوم.

■ با قط قلم چپ‌دستان باید بنویسم، با قط راست‌دست‌ها اصلاً نمی‌بینم.

■ با هر دو قلم می‌توانم بنویسم. برایم چپ و راست فرقی ندارد.

■ با قط قلم راست‌دست‌ها می‌نویسم.

در يك ارزیابی وسیع می‌توان دریافت که بسیاری از دانش‌آموزان چپ‌دست با چنین مشکلاتی روبه‌رو هستند. مروری بر گفته‌های دانش‌آموزان چپ‌دست مؤید این فرضیه است که ویژگی‌های خوش‌نویسی دانش‌آموز چپ‌دست را باید کشف کرد. زیرا در این باره، طریق و راه مشخص و فرمول از پیش تعیین شده‌ای وجود ندارد. برخی از بچه‌های چپ‌دست با قط چپ‌دست‌ها به راحتی می‌نویسند. برخی که البته اکثریت نیز با این دسته است، از قلم راست‌دست‌ها پیروی می‌کنند. برخی که البته محدودترند، سردرگم هستند.

در مورد حالت صفحه خیلی‌ها تمایل دارند که صفحه‌ی نگارش خود را به صورت مایل بگیرند. برخی نیز در اثر فشار زیادی که به قلم می‌آورند، زود خسته می‌شوند. یا در مورد میدان قلم دیده می‌شود که معلمان خط، میدان قلم را قدری بازتر می‌گیرند و کمی زبانه‌ی آن را طولانی می‌کنند و در بعضی موارد، میدان را کوتاه می‌گیرند تا تسلط دانش‌آموز یا هنرجوی چپ‌دست بیشتر شود. این تنوع و وجود حالت‌های متفاوت نشان می‌دهد که در مورد دانش‌آموزان چپ‌دست و تعیین نحوه‌ی تمرین آن‌ها، همواره باید يك مطالعه‌ی مقدماتی توسط معلم و مدرس خط انجام شود. زیرا اگر با تجربه‌ی قبلی و تعمیم آن به

سایر افراد چپ‌دست اقدام شود، درصد خطا در آن بالا خواهد بود.

ویژگی‌های تراش قلم چپ‌دستان و نظر دبیران هنر

برای آموزش خوش‌نویسی به دانش‌آموزان و هنرجویان چپ‌دست، مقدمه‌ی بسیار مهم، ابزار و لوازم خوش‌نویسی است. در این میان قلم نی و تراش آن دارای اولویت اول است. برای این‌که ذهن معلمان خط به این نکته معطوف شود، سؤالی را به این شکل مطرح می‌کنیم که: ویژگی تراش قلم برای چپ‌دست‌ها به عنوان نقطه‌ی مرکزی و محوری آموزش چگونه باید باشد؟ به طور حتم هر کدام از ما برای این سؤال پاسخی را مطرح می‌کنیم، اما به نظر می‌رسد درستی و صحت پاسخ معلم خوش‌نویسی به این سؤال است می‌تواند اهمیت موضوع را به خوبی روشن کند. سؤال مذکور برای ۷۵ تن از دبیران هنر دوره‌ی راهنمایی که از شهرهای متفاوت کشور بودند، مطرح شد. پاسخ‌ها در چهار گروه به شرح زیر دسته‌بندی شدند:

■ ۲۰ درصد از دبیران با کمال تعجب اظهار داشتند که قلم چپ‌دست‌ها عکس قلم راست‌دست‌هاست.

■ ۱۷ درصد از آن‌ها تفاوتی بین قلم چپ‌دست‌ها و راست‌دست‌ها قائل نشدند.

■ ۲۷ درصد آنان، قلم چپ‌دست‌ها را مانند راست‌دست‌ها دانستند که دارای شیب بیشتری است.

■ ۸ درصد آن‌ها قلم چپ‌دست‌ها را مانند راست‌دست‌ها دانستند، ولی با شیب کمتر.

■ در نهایت، ۲۸ درصد آن‌ها کارشناسانه‌ترین پاسخ را ارائه دادند: قلم می‌تواند مانند قلم راست‌دست‌ها باشد، اما آن‌چه تعیین‌کننده است، عادت و روحیه‌ی دانش‌آموز و هنرجوست و میزان شیب قلم و یا حتی در بعضی موارد جهت آن را با انجام آزمایش می‌توان تعیین کرد.

ملاحظه می‌شود که در این نمونه‌ی محدود، تنها بر اطلاع و آگاهی افرادی که نظر آخر را ارائه کرده‌اند، می‌توان تأکید کرد. زیرا این نظر حاکی از تجربه، آزمون و کنکاش در

مروری بر گفته‌های دانش‌آموزان چپ‌دست مؤید این فرضیه است که ویژگی‌های خوش‌نویسی دانش‌آموز چپ‌دست را باید کشف کرد. زیرا در این باره، طریق و راه مشخص و فرمول از پیش تعیین شده‌ای وجود ندارد

معلم خط باید برای آموزش خوش‌نویسی به چپ‌دستان در گام نخست اطلاعات لازم را از روحیه، و علاقه و طبع هنری دانش‌آموز و یا هنرجوی چپ‌دست به دست بیاورد

این موضوع است و به روش کامل‌تری ختم می‌شود. برخی از دبیران هنر کشور در مورد تراش و ویژگی‌های قلم چپ‌دست‌ها اظهار نظرات ارزنده‌ای ارائه کرده‌اند که در ادامه، مهم‌ترین آن‌ها برای استفاده ذکر خواهد شد. خاطر نشان می‌سازد، با وجود این که معلمان هنر به طور اختصاصی با این موضوع درگیر هستند، اطلاعاتشان کامل نیست. این موضوع در مورد معلمان دوره‌ی ابتدایی دارای تأمل بیشتری است، زیرا در سال‌های چهارم و پنجم ابتدایی که درس خط در برنامه‌ی درسی وجود دارد، پایه‌های نخستین برای ایجاد علاقه به خط در دانش‌آموز شکل می‌گیرد. با در نظر داشتن این ضرورت و جلب توجه همکاران دوره‌ی ابتدایی، اظهار نظر دبیران دوره‌ی راهنمایی تحصیلی را می‌خوانیم:

■ «برای تراش چپ‌دست‌ها اکثر افراد فکر می‌کنند که باید جهت قلم را بر عکس راست‌دست‌ها انجام داد که این جانب با این فکر مخالفم. بنده در مواجهه با این دانش‌آموزان از خود آن‌ها می‌پرسم که چگونه راحت می‌نویسند و با توجه به درخواست آن‌ها قلم را می‌تراشم. بعد از تراش قلم، هنگام نوشتن به دست آن‌ها نگاه می‌کنم که آیا راحت می‌نویسند یا نه و در صورت عجز در نوشتن، روش تراش قلم را تغییر می‌دهم.»

(ساسان حجازی، دبیر هنر سقز)

■ «قلم‌های چپ‌دست از نظر نوع تراش همانند قلم راست‌دست است. یعنی قسمت وحشی قلم به هنگام نوشتن در سمت راست است، ولی در شیب قلم تفاوت‌هایی با قلم راست‌دست‌ها وجود دارد.»

(غلامرضا یزدانی، دبیر هنر ورامین)

■ «تراش قلم در چپ‌دست‌ها با راست‌دست‌ها هیچ فرقی ندارد و تنها فرق آن‌ها در طریقه‌ی نوشتن است. شیب نوک قلم نسبت به قلم راست‌دست‌ها بیشتر است.»

(ایلام مهران، دبیر هنر چپ‌دست، ایرج مرادی)

■ «قلم چپ‌دست‌ها همان ویژگی‌های قلم راست‌دست‌ها

را دارد، با این تفاوت که کمی قط قلم دارای شیب بیشتری است و فقط زاویه‌ی گرفتن قلم و کاغذ تغییر می‌کند.»

(دبیر چپ‌دست - محمد اصغری دبیر - هنر قزوین)

■ «قط قلم به شیوه‌ی راست دست‌هاست، منتها با شدت شیبی که خود دانش‌آموز چپ‌دست تعیین می‌کند.

(ساسان اردویی - دبیر هنر طالش گیلان)

■ «برای شروع تمرین بهتر است قلم چپ‌دستان با شیب کمتری نسبت به راست‌دستان تراشیده شود. هم‌گام با پیشرفت، خوب است که شیب قلم نیز افزایش یابد تا به شیب قلم‌های راست برسد.»

(اصغر نوروزی - دبیر هنر زنجان)

■ «مانند راست‌دست‌هاست، ولی شیب آن به طرز نوشتن و عادت دانش‌آموز بستگی دارد. باید توجه کرد که ممکن است برای کسی شیب قلم در نوشتن همان شیب معمولی باشد و یا کمتر یا بیشتر باشد.»

(سیدفرید رحیمی - مشهد)

■ «قلم چپ‌دست‌ها مانند

راست دست‌ها تراشیده

می‌شود و از نظر شیب

آن باید حق انتخاب

را به دانش‌آموز داد تا

بگوید با چه شیبی بهتر

می‌نویسد و شیب‌های

متفاوت را امتحان کند.»

(علی اکبر صدیق - ساوه)

■ «شیب قلم باید به درجات

متفاوت قط زده شود، تا زمانی که

بهترین قط قلم توسط شخص چپ‌دست

تأیید شود؛ با شیبی که با آن بتواند بهتر و راحت‌تر

بنویسد.»

(فرشاد بابلی - کرمانشاه)

مطالعه‌ی موارد فوق نشان می‌دهد که دبیران هنری که مسئله را با دقت و کنکاش لازم به عنوان یک مشکل آموزشی مطرح کرده‌اند، با عمق موضوع آشنا شده‌اند و در این راه، با کسب تجربیات عملی و عینی، در راه‌گشایی و بهبود کیفی آموزش دانش‌آموزان چپ‌دست مؤثر واقع شده‌اند. به همین دلیل، یکی از راه‌های ارزنده برای بسط آگاهی‌های لازم در مورد چپ‌دست‌ها، انتقال دستاوردها و اطلاعات کاربردی به سایر همکاران آموزش‌دهنده‌ی هنر خوش‌نویسی است.

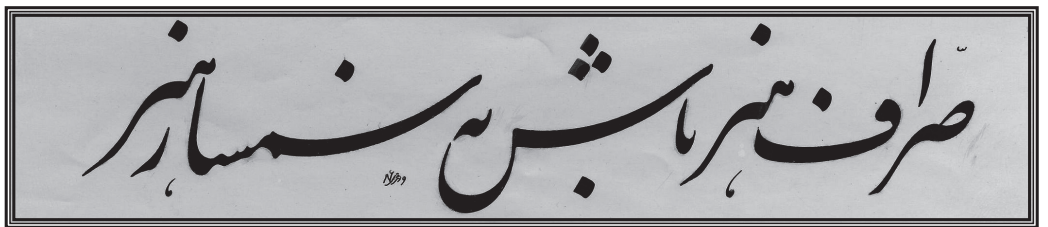
زیرا نکات فوق همگی از موارد ارزنده و قابل استفاده در جریان آموزش هستند.

جمع بندی و نتیجه گیری

با مطالعه‌ی مطالبی که ذکر شد، مشخص می‌شود که معلم خط باید برای آموزش خوش‌نویسی به چپ‌دستان در گام نخست اطلاعات لازم را از روحیه، و علاقه و طبع هنری دانش‌آموز و یا هنرجوی چپ‌دست به دست بیاورد. در بُعد عملی نیز، با خود این سؤال را مطرح کند که نوشتن و نگارش دانش‌آموز بستگی به او دارد و این که چگونه بتواند این توانایی را به منصفی ظهور برساند. تا آن‌جا که در اکثر قابل توجه چپ‌دست‌ها دیده می‌شود، آن‌ها تمایل دارند با قلم راست‌دست بنویسند. هم‌چنین، افراد چپ‌دست موفق که خوش‌نویسی را تا مراحل عالی و ممتاز (موافق برنامه‌ی انجمن خوش‌نویسان) دنبال کرده‌اند، علاقه‌مندند که میدان قلم خود را کمی بازتر طراحی کنند و از این طریق به میزان کمی زبانه‌ی قلم

توصیه‌های لازم

۱. دانش‌آموزان چپ‌دست می‌توانند خوش‌نویسان موفق‌تری شوند. به همین دلیل زودودن این فکر که چپ‌دست‌ها مانند راست‌دست‌ها نیستند، گام قبل از اول به شمار می‌آید.
۲. لازم است پس از شناسایی چپ‌دست‌ها، قلم مناسب برای آن‌ها را کشف کرد. شایسته است هر معلم خوش‌نویسی قلم یا قط چپ‌دست و با قط راست‌دست را در اختیار دانش‌آموز و هنرجو قرار دهد. حتی در مورد قلم افراد راست‌دست نیز قط قلم با زاویه‌های متفاوت مورد آزمایش و بررسی قرار گیرد. بدون تردید این مرحله نقطه‌ی آغازین برای آموزش به شمار می‌رود.
۳. تا آن‌جا که ممکن است، برای از بین بردن تفاوت با سایرین، چپ‌دست‌ها را با قط قلم راست‌دست‌ها آشنا کنیم و در نهایت، شیب مناسب برای قط قلم آن‌ها را به دست آوریم.

بلندتر باشد. زیرا این امر موجب می‌شود قدرت چرخش قلم، به ویژه در صعده‌ها، بیشتر شود. در سطح دانش‌آموزی، استفاده از مرکب رقیق و هم‌چنین تراش قلم به شکلی که قدرت مرکب‌برداری بیشتر داشته باشد، به روانی و حرکت مناسب قلم چپ‌دست‌ها مدد می‌رساند. به همین سان، بعضی از چپ‌دست‌ها به میزان کلی، شیب قلم خود را نسبت به قلم راست‌دست‌ها بیشتر می‌کنند و باز به منظور سیالی و روانی مرکب بر زدن «فاق» که همان شکاف وسط زبانه‌ی قلم به منظور جریان بهتر و بیشتر مرکب است، تأکید دارند. از نظر چپ‌دست‌ها، بهترین حالت برای گرفتن کاغذ و زاویه‌ی آن نسبت به چشم، به شکل و حالت مایل است؛ زیرا در حالت مایل، میدان دید چشم افزایش می‌یابد. البته باز هم ذکر این نکته ضروری است که میزان مایل بودن به فرد بستگی دارد و به طور حتم برخی از چپ‌دست‌ها از این قاعده نیز پیروی نمی‌کنند.

۴. مکان و فضای مناسبی برای تمرین چپ‌دست‌ها، به گونه‌ای که دور از دیوار و ترجیحاً در ابتدای میز باشند، در نظر بگیریم و با رعایت این نکته، زاویه‌ی دید و نحوه‌ی گرفتن کاغذ را هنگام نگارش ارزیابی و نکات قابل اصلاح آن را مرتفع کنیم.
۵. بر عدم فشار بر قلم تأکید کنیم، زیرا یکی از عوامل ایجاد خستگی ناشی از نوشتن، آوردن فشارهای بی‌دلیل و خسته‌کردن انگشتان دست است.

پی‌نوشت

۱. این نظر سنجی با کمک آقای اردشیر نوروزی راد (دبیر هنر) در شهرستان انزلی انجام شده است.
۲. این نظر سنجی در مرکز آموزش عالی فرهنگیان و بین دبیران هنر شاغل به تحصیل در دوره‌ی کارشناسی هنرهای تجسمی انجام شده است.